

other subjects, since most students with a good understanding of mathematics do not have difficulty in studying other subjects, but rather increase students' interest in learning mathematics.

The main goal is to involve students in active mental activity through solving simple problems, to achieve their independence, to achieve the assimilation of general methods for solving problems in education, but not to be fixated in solving the same type of problems.

The main goal of the level of primary education is the creation of a personality-oriented learning environment, the development of students' logical thinking, flexibility of thinking, the formation of mathematical accuracy.

Rəyçilər: ped.üzrə.f.d. b/m. Ş.Binnətova, Ped.üzrə f.d. H.Mehdiyev

Təhsilin pedaqogikası və metodikası kafedrasının 20 iyun 2022-ci il tarixli iclasın 01 sayılı protokolu

Daxil olduğu tarix 22 iyun 2022-ci il

UOT:37.01.

PEDAQOJİ FƏALİYYƏTDƏ MÜƏLLİM-ŞAGİRD ÜNSİYYƏTİNİN ETİK ƏSASLARI

İsgəndərova Rafiqə Əmirxan qızı

Gəncə Dövlət Universiteti

rafiga.isgenderova@mail.ru

Xülasə: *Məlum olduğu kimi, müəllimdən tələb olunan başlıca keyfiyyətlərdən biri onun şagirdlərlə ünsiyyətə girmək bacarığıdır. Müəllim hər yerdə öz müsbət davranışı ilə nəinki şagirdlərinə, ümumiyyətlə, ətrafdakılara da nümunə olmalıdır. Buna görə də müəllim öz fənnini dərinlən bilməklə yanaşı, bir çox pedaqoji-psixoloji bilik və bacarıqlara da yiyələnmişdir. Məqalədə təlim-tərbiyə prosesində müəllim-şagird münasibətlərinin pozulması səbəbləri və onların aradan qaldırılması yolları göstərilir. Eyni zamanda səmərəli, humanist müəllim-şagird münasibətlərinin qurulması üçün təlim-tərbiyədə şagirdlərin fərdi psixoloji xüsusiyyətlərinin nəzərə alınmasından, bu prosesdə təhsilin demokratikləşdirilməsi və humanistləşdirilməsi prinsiplərinə düzgün əməl edilməsindən və müəllim-şagird əməkdaşlığının təlim-tərbiyəyə müsbət təsirindən danışılır.*

Açar sözlər: pedaqoji ünsiyyət, müəllim-şagird əməkdaşlığı, humanistləşdirmə prinsipi, təlim prosesi, pedaqoji ustalıq

Ключевые слова: педагогическое общение, сотрудничество учителя и ученика, принцип гуманизации, процесс обучения, педагогическое мастерство

Keywords: pedagogical communication, teacher-student cooperation, the principle of humanization, learning process, pedagogical skills

Pedaqoji fəaliyyətdə müəllim-şagird münasibətinin etik əsasları

Müəllim peşəsinin əhəmiyyətli, müqəddəs, ağır, məsuliyyətli bir peşə olması haqqında tarix boyu dahi insanlar dəyərli fikirlər söyləmişlər. Ulu öndər Heydər Əliyev deyirdi: “Həyatını

müəllimliyə həsr edən insanlar həqiqətən fədakar, xalqına, millətinə sədaqətli və eyni zamanda pəhrəmanlıq göstərən insanlardır”.

Yeni insan tərbiyəsi ilə məşğul olan pedaqoji kollektivlər, müəllimlər, valideynlər, ictimai təşkilatlar tərbiyə işinin müxtəlif forma və üsullarından istifadə edirlər. Amma bu forma və üsullar içərisində müəllimin şəxsi nümunəsi, nüfuzu, hörməti ən təsirli vasitə kimi həlledici rol oynayır. Müəllimin nüfuzu, təlim-tərbiyəsi ilə məşğul olduğu uşaqlara həqiqi mənada şəxsi nümunə ola bilməsi onun bir çox mənəvi keyfiyyətlərə malik olması ilə əlaqədardır. Müəllim çox nüfuz sahibi olduqda ətrafda bəzi insanlar bütün həyatı boyu bu müəllimin müsbət təsirini hiss edirlər. Elə buna görə də müəllim hər zaman özünə fikir verməli, öz nüfuzunu qorumalı və hiss etməlidir ki, onun hərəkətləri, davranışı, rəftarı, hamı ilə münasibəti, ümumiyyətlə, özünü aparmağı, başqa insanlardan daha çox ciddi nəzarət altındadır. Buna görə də hər bir müəllim öz işi, fəaliyyəti, şagirdlərə qarşı qayğıkeş, mehriban, səmimi münasibəti ilə yüksək hörmət qazanmağa çalışmalıdır. Eyni zamanda müəllimlərin ünsiyyət mədəniyyətinə dərinlən yiyələnməsi dərs dediyi şagirdlərin psixi inkişafına müsbət təsir göstərə bilər. Müəllim təlim prosesində şagirdlərlə qarşılıqlı əlaqəyə girə bildikdə, onlarla ünsiyyət tapa bildikdə uşaqlar dil vərdişlərinə də tez yiyələnirlər. Bundan əlavə müəllimlə şagirdlər arasında müsbət əks-əlaqə, sinifdə sağlam psixoloji iqlim yaranır. Belə vəziyyətdə müəllim şagirdlərə daha məhəbbətlə, qayğı ilə yanaşır, onlarla ünsiyyətə girməyə can atır və qarşılıqlı münasibətdə daha nəzakətli olmağa çalışır. Sinif kollektivindəki bu cür sağlam mühit təlim prosesinin humanistləşdirilməsinə müsbət təsir göstərir. Bu, həm də müəllimlə şagirdlər arasında konflikt situasiyaların yaranması imkanını azaldır.

Təlim-tərbiyə prosesinin başlıca vəzifələri ünsiyyət vasitəsilə həyata keçirildiyi üçün bu prosesin optimallaşdırılması müəllimin pedaqoji ünsiyyətindən, onda kommunikativ qabiliyyətlərin formalaşmasından, ünsiyyət mədəniyyətinə yiyələnməsindən çox asılıdır. Müəllim pedaqoji prosesin təşkilatçısı olmaqla yanaşı şagirdlərlə qarşılıqlı əlaqəyə girməyi də bacarmalıdır.

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin 16 may 2014-cü il tarixli, 600 nömrəli əmri ilə təsdiq edilmiş “Müəllimlərin etik davranış qaydaları”nda deyilir: Müəllim təhsilalanlarla münasibətdə qarşılıqlı hörmətə əsaslanan ünsiyyət tərzi seçməlidir. Müəllim özünə və təhsilalanlara qarşı tələbkar olmalı, bu tələbkarlıq əsaslı və müsbət xarakter daşmalıdır. Müəllim təmkinli davranmalı və hər bir vəziyyətdə özünü ələ almağı bacarmalıdır. Müəllim hər zaman nitqinə fikir verməli, nitqində kobud və təhqiredici sözlər işlətməməlidir. Müəllim təhsilalanlara qarşı fiziki zor işlətməməli, onların şərəf və ləyaqətini alçaldan hərəkətlərə (və ya hərəkətsizliyə) yol verməməlidir. Təhsilalanlarla münasibətdə müəllim öz vəzifə səlahiyyətlərindən sui istifadəyə yol verməməlidir”.

Şagirdlərin bir şəxsiyyət kimi tərbiyəsini günün tələbləri səviyyəsində qurmaq üçün müəllim şagirdləri təlim-tərbiyə prosesində diqqətlə öyrənməli və bu prosesdə təhsilin demokratikləşdirilməsi və humanistləşdirilməsi prinsiplərinə düzgün əməl etməlidir. Müəllimlər şagirdlərlə bütün tərbiyəvi işlər zamanı onların fərdi xüsusiyyətlərinə əsaslanaraq tərbiyəvi tədbirlərin yüksək səviyyədə həyata keçirilməsinə çalışmalıdırlar. Bu cür münasibət şagirdlərdə məktəbin davranış qaydalarının, yoldaşlıq münasibətlərinin, sadə ədəb-ərkan qaydalarının, davranış normalarının, nəzakət qaydalarının formalaşmasına və vərdiş halına keçməsinə səbəb olur. Buna görə də şagirdlərlə tez-tez tərbiyəvi işlərin aparılmasına ciddi yanaşılmalıdır. Bu münasibətlə şagirdlərin aşağıdakıları bilmələri vacibdir:

- a) məktəbdaxili qaydalara əməl etmək;
- b) salamlama qaydalarını mənimsəmək;
- c) səliqəli geyinmək, məktəbdə səliqə-səhmanı gözləmək;
- d) böyüklərlə ünsiyyət qaydaları (konkret nümunələr göstərmək, məsələn: böyüklərə qulaq asmaq, onların sözündən çıxmamacaq, qocalara kömək etmək, yanındakı adam danışıqda sözünü kəsməmək və s.)
- e) ədəb və nəzakət qaydaları. [4, s.19]

Görkəmli pedaqoq A.S.Makarenko demişdir: “Məktəbdə müəllim-şagird münasibətləri pedaqoji qayğının başlıca obyektidir”. Təlim-təbiyə işini yüksək səviyyədə qurmaq üçün məhz bundan başlamaq lazımdır. Müəllim şagirdlərlə ekskursiyalarda, məktəbdənkənar və məktəbdaxili tədbirlərdə, ən çox isə dərstdə, təlim prosesində ünsiyyətdə olmaqla onlara bilik öyrədir. Humanist prinsipləri əsas tutaraq şagirdə istər dərslər, istər tənəffüs, istərsə də tədbirlər zamanı düzgün yanaşmaq, onları başa düşmək müəllimlərə imkan verir ki, təhsilin humanistləşdirilməsi prinsipini həyata keçirərək təlim materialını da şagirdlərə yüksək səviyyədə mənimsəsin.

Pedaqoji prosesin səmimi və səmərəli müəllim-şagird əməkdaşlığına çevrilməsi təlim-tərbiyə prosesində yüksək nəticə əldə etməyə imkan verir. Təlim vasitəsilə müəllim şagirdlərə bilik, bacarıq və vərdişlərlə birlikdə həm də yüksək əxlaqi keyfiyyətlər aşılayır. Bunun üçün də hər bir müəllim şagirdin şəxsiyyətinə, mənliliyinə və ləyaqətinə hörmət etməli, onların arzularına istəklərinə, təkliflərinə, maraq və tələbatlarına xüsusi diqqət yetirməlidir. Müəllim hər bir şagirdə öz qüvvəsinə, təbii imkanlarına, bilik və bacarığına, cəmiyyət üçün dəyərli olduğuna inam hissi aşılamalı və şagirdi bir şəxsiyyət kimi formalaşdırmalıdır.

Dərsin səmərə və keyfiyyətinin yüksəlməsində müəllimin şagirdlərlə düzgün ünsiyyət münasibətləri ən təsirli vasitələrdən biridir. Müəllimin ünsiyyət mədəniyyətinə malik olması, şagirdlərlə sıx ünsiyyət yarada bilməsi onun dərs prosesində işinin təsirliliyini, səmərəliliyini artırır və şagirdlərlə qarşılıqlı fəaliyyət, əməkdaşlıq üçün sərbəst şərait yaradır. Belə dərslərdə istər müəllim, istərsə də şagirdlər üçün elə bir emosional rahatlıq yaranmış olur ki, burada iştirak etmək hər iki tərəf üçün xoş əhval-ruhiyyə yaradır. [3, s.150]

Müəllim-şagird münasibətlərinin pozulması bəzən şagirdlərin bilik, bacarıq və vərdişlərinin, ümumiyyətlə, fəaliyyətinin düzgün qiymətləndirilməməsindən irəli gəlir. Müəllim bilməlidir ki, hər bir qiymətin arxasında insanın xarakterinə təsir göstərən cəhət durur. Şagirdin biliyinə verilən qiymət onun irəliyə doğru inkişafını düzgün istiqamətləndirir. Şagird başa düşməlidir ki, onun dərstdə verdiyi cavaba nə üçün və necə qiymət verilir. Şagird aldığı qiymətdən narazı qaldıqda müəllim onu inandırmalı və başa salmalıdır. Əgər müəllim bunu etmərsə, müəllim-şagird münasibətlərində ziddiyyət yaranır. Bu ziddiyyətləri isə aradan götürmək, həll etmək yenə də müəllimin üzərinə düşür. Şagirdin ürəyinə yol tapmaq, onunla mehriban davranmaq, səmimi münasibət qurmaq dərsin yüksək səviyyədə təşkilinə və keçirilməsinə imkan yaradır.

Pedaqoji ünsiyyətin pozulması və pedaqoji mərifətin gözlənilməməsi nəticəsində müəllimlə şagirdlər arasında qarşılıqlı təsir prosesində mənə maneələri yarana bilər. Bu cür maneələr şəxsiyyətlərarası münaqişələrin mənbələrindən birini təşkil edir. Təcrübə göstərir ki, müəllimə qarşı mənə maneəsi yaranan şagirdlər həmin müəllimin heç bir tələbinə əməl etmək istəmir. Müəllim gələcəyimizin xoşbəxt inkişafı üçün şagirdin təlimə marağını üzə çıxarmalı, bu marağın daimi inkişafı üçün çalışmalıdır. O, əsəbi halda şagirdləri dərs danışımağa çağırmamalı,

dərsə cavab verən hər bir şagirdin biliyini düzgün qiymətləndirməlidir. Müəllim dərs müddətində vaxt bölgüsündən düzgün şəkildə istifadə etmirsə, zəng vurulduğuna görə şagirdin cavabını axıra kimi dinləyə bilmir, onun biliyini aşağı qiymətləndirirsə, nətiə etibarını ilə bu, müəllim-şagird münasibətlərinin pozulmasına gətirib çıxarır. Belə hallar şagird şəxsiyyətinə çox is təsir göstərdiyi üçün o bəzən ağlayır. Müəllim şagirdə əsəbi baxır, onu təhqir edirsə, müəllimin belə hərəkəti ailəni də narazı salır və şagird təlimdə geriləməyə başlayır. Belə hallarda müəllim humanistlik göstərməli, şagirdə qarşı ədalətsiz hərəkətini etiraf etməli və onun qəlbinə yol tapmalıdır. O zaman şagird də dərslərə ciddi yanaşar, təlimdə irəliləyə bilər.

Müəllim-şagird münasibətlərinin düzgün həllində, baş verən ziddiyyətlərin aradan qaldırılmasında qabaqcıl müəllimlərimizin iş təcrübəsi və şəxsi nümunəsindən gənc müəllimlər istifadə etməlidirlər. Hər bir müəllim ən çətin hallarda belə şagirdlə mehriban münasibət saxlamalı, şagirdin şəxsiyyətinə toxunan danışığa yo verməməlidir. Bunun üçün müəllim amirlikdən əl çəkməli, şagirdi cəmiyyətin bərabərhüquqlu vətəndaşı kimi görməli, şagirdlə münasibətində daim demokratik ünsiyyət üslubundan istifadə etməyə çalışmalıdır.

Ümumiyyətlə, müəllim-şagird münasibətlərində yaranan narazılıqlar humanistcəsinə vaxtında aradan qaldırılmalıdır. Bu isə müəllimin geniş dünyagörüşünə malik olmasını, şagirdlərə qayğı göstərməklə yanaşı, həm də onlara ciddi tələblər verməyi bacarmasını tələb edir. Müəllim-şagird münasibətlərinin əsasında uşağı şəxsiyyət hesab etmək, onun arzu və istəkləri ilə hesablaşmaq, onu təhqir etməmək, inkişafına nikbin münasibət bildirmək, daha yaxşı oxuyacağına ümid bəsləmək, azacıq uğurlarını qiymətləndirmək və s. durur.

Müəllim şagirdlərlə ünsiyyət və münasibətini daha uğurlu və optimal qurması üçün aşağıdakı şərtlərə də əməl etməlidir: 1) Müəllim ünsiyyət və münasibətində diqqətli və həssas olmalıdır. Müsahibinin vəziyyətini, əhval ruhiyyəsini “üzündən oxumalı”, lazım gələrsə, bir söhbətdən başqa bir söhbətə keçməyi bacarmalıdır. 2) Müəllim ünsiyyət və münasibətində davranışını, hərəkətlərini idarə etməyi bacarmalıdır. 3) Şagirdlər ünsiyyət zamanı çətinliyə düşərsə və ya cavab verə bilməzsə, müəllim onları bu vəziyyətdən çıxarmaq üçün onların ağzına “dil atmağı” da bacarmalıdır. 4) Müəllim həm nitqli, həm də nitqsiz ünsiyyətini mənalı aparmalıdır. 5) Müəllim şagirdlərlə ünsiyyəti və münasibətini ardıcıl təhlil etməli və müvafiq nəticələr çıxarmalıdır.[5, s.170]

Pedaqoji ünsiyyət müəllimin şagirdlərlə təlim və tərbiyə prosesində həyata keçirdiyi peşə ünsiyyətidir. Bu cür ünsiyyət hərtərəfli inkişaf etmiş şəxsiyyətin formalaşması üçün şərait yaradılmasına yönəlmiş olur, kollektivdəki sosial-psixoloji prosesləri idarə etməyə və səmərəli psixoloji iqlim yaratmağa imkan verir. Ona görə də hər bir müəllimin pedaqoji ünsiyyətin mahiyyəti, onun sosial-psixoloji mexanizmləri ilə dərinlən tanış olması və şagirdlərlə birgə fəaliyyəti zamanı ondan lazımi şəkildə istifadə etməsi zəruridir.

Ədəbiyyat

1. Əlizadə Ə., Əlizadə H. Pedaqoji psixologiya. Bakı, 2010.
2. Həmzəyev M. Pedaqoji psixologiya. Bakı, 1991.
3. İlyasov M. Müəllimin pedaqoji ustalığı. Bakı, 2013.
4. İbrahimov X. Pedaqoji ünsiyyət mədəniyyətinin bəzi problemləri. Azərbaycan məktəbi, 1991, №1.
5. İbrahimov F., Hüseynzadə R. Pedaqogika I cild. Bakı, 2012.

6. “Müəllimlərin etik davranış qaydaları”, Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin 16 may 2014-cü il tarixli, 60 nömrəli əmri.
7. Sarıyev Ə. Müəllim-şagird münasibəti haqqında. Bakı, 1981.

ЭТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ВЗАИМООТНОШЕНИЯ УЧИТЕЛЯ И УЧЕНИКА В ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Искендерова Рафига Амирхан

Резюме

Как известно, одним из главных качеств, требуемых от учителя, является его умение общаться с учениками. Учитель должен быть примером не только для своих учеников, но и вообще для окружающих своим положительным поведением на уроке, на улице, везде. Учитывая это, учитель должен обладать многими педагогически-психологическими умениями и навыками, глубоко владеть своей специальностью. В статье показаны причины нарушения отношений «учитель-ученик» в образовательном процессе и пути их устранения. В то же время обсуждается положительное влияние эффективного сотрудничества учителя и ученика в процессе обучения. В статье также отражены вопросы учета индивидуально-психологических особенностей обучающихся в образовании и правильного соблюдения принципов демократизации и гуманизации образования с целью построения гуманистических отношений учитель-ученик.

ETHICAL BASIS OF TEACHER-STUDENT ASSOCIATION IN PEDAGOGICAL ACTIVITY

Isgandarova Rafiga Amirkhan

Summary

As you know, one of the main qualities required of a teacher is his ability to communicate with students. A teacher should be an example not only to his students, but also to others in general, with his positive behavior in the classroom, on the street, anywhere. Therefore, in addition to a deep knowledge of the subject, the teacher must have a lot of pedagogical and psychological knowledge and skills. The article shows the reasons for the violation of teacher-student relations in the educational process and ways to eliminate them. At the same time, the positive impact of effective teacher-student cooperation on education is discussed. The article also reflects the issues of taking into account the individual psychological characteristics of students in education and the correct adherence to the principles of democratization and humanization of education in order to build humanistic teacher-student relations.

Rəyçilər: ped.üzrə.f.d. b/m. Ş.Binnətova

Təhsilin pedaqogikası və metodikası kafedrasının 20 iyun 2022-ci il tarixli iclasın 01 saylı protokolu

Daxil olma tarixi 23 iyun 2022-ci il